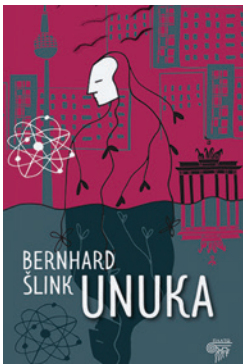

Milica Sofinkić

„PUT KOJI VODI PISANJU, PISANJE KAO TRAGANJE“

(Bernhard Šlink: *Unuka*, prevela s nemačkog Spomenka Krajčević,
Plato izdavaštvo, Beograd, 2022)

*Da od sebe ne možeš pobeći,
da uvek i svuda nosiš sebe sa sobom, to sam znala.
No nisam znala da uvek i svuda nosiš i druge.*

Povlašćeno mesto Bernharda Šlinka u izdavačkom planu „Platoa” i prevodilačkom radu Spomenke Krajčević osiguralo je objavljivanje njegovog najnovijeg romana *Unuka* ubrzo pošto se pojavio u Nemačkoj (2021). O njemu, kao i o prethodnom romanu *Olga*, autor je govorio na ovogodišnjem beogradskom književnom festivalu Krokodil, zatečen i obradovan činjenicom da u Srbiji uživa naročito interesovanje i pažnju čitalačke publike. Naime, u slučaju *Unuke*, jednako kao i kod svih dosad prevedenih knjiga ovog proslavljenog nemačkog pisca, presudna je uloga pomenute posrednice- prevoditeljke, kojoj pripadaju svi prevodi Šlinka kod nas.¹ I sjajni su. Nepretenciozno autorovo pripovedanje poseduje gotovo hipnotišuću snagu sadržanu u tkivu

same priče, ali i lepoti stila očuvanom u prevodu. Ovim je transponovana želja da izvesno *znanje* o svetu bude saopšteno, kako će u jednom trenutku poželeti i glavni junak romana, ali u vidu nenasilnog i nenametljivog uticaja na formiranje drugačije slike tog sveta – a upravo tako, latentno, Šlinkova proza *utiče*.

U nekoliko intervjuua Šlink je istakao da je osnovna tematska okosnica *Unuke* njegovo lično, biografsko iskustvo. Snažne i kroz ceo narativ razasute reference iz decenija nakon Drugog svetskog rata i odnosa Istočne i Zapadne Nemačke ne predstavljaju, kako autor kaže, rezultat nekakvog istraživanja nego reminiscencije na vlastitu prošlost za koju je u svom najnovijem romanu najzad našao narativni izraz. *Unuku* je počeo da piše u pandemijskim danima, podstaknut vešću o smrti prijateljice, nekadašnje ljubavi, kojoj je nakon studentskih susreta šezdesetih godina prošlog veka omogućio da pređe s Istoka na Zapad. Slično je iskustvo njegovog glavnog junaka Kaspara, kroz čiji se pogled prelamaju sudbine tri jedinstvene žene i junakinje ovog romana. Tokom Susreta nemačke omladine letnjeg semestra 1964, Kaspar upoznaje Birgit, svoju buduću suprugu, ko-

¹ Romani *Gordijev čvor*, *Čitač*, *Povratak kući*, *Vikend*, *Žena na stepenicama*, *Olga*, *Unuka*, potom zbirke priča *Bekstva od ljubavi*, *Letnje laži* i *Boje rastanka*, uz sastavljanje izbora i prevod Šlinkovih eseja, objedinjenih u knjizi *Na granici*.

ja će u dogovoru s njim prebeći i nedugo zatim obresti se u Zapadnom Berlinu. Strukturno, čitav prvi deo knjige govori o njihovoj ljubavi i njenoj smrti koja je već nastupila u momentu kada, pripovedanjem iz trećeg lica, čitaoci upoznaju Kaspara, knjižara u zrelim godinama. Nadalje sledi verzirano građena priča, s bogatim istorijskim referentnim poljem, a ispričavana toliko jednostavno i glatko da, premda govori o turobnoj (geo)političkoj prošlosti čije recidive živimo i danas, čitaoci odmara i odvikava od čestih banalnih dijaloških ekskursa i pripovedačke neumešnosti savremene proze. Čestih, ne isključivih.

Čitav roman odlikuje smena narativnih ravni koje su na dubljem planu uvezane odnosima junaka, prevashodno junakinja, jer su one i inače u Šlinkovoj prozi posebno pažljivo konstruisane i razvijene. Kaspar je arbitar u povezivanju fragmenata prošlosti, a okrenut je razumevanju i tumačenju Drugog jednako koliko i introspekciji. To što na početku prvog dela u kući zatiče mrtvu suprugu, koju su nakon duge patnje savladali alkoholizam i rezigniranost, okidač je nužnog preispitivanja prošlosti i odnosa koji su je tvorili, dok se pred njim i Birgit ukazuje kao sasvim nova, usled tajni koje otkriva u njenom rukopisu. Knjiga koju je pisala, a koju je namenila odmah po rođenju napuštenoj ćerki, Kasparu sasvim nepoznatoj, navodi ga da potraži i nju i odgovore na događaje koji mu se u sadašnjem trenutku očituju kao nešto više od sudbinskog sleda. Roman je temeljno premrežen motivom traganja, i u geografskom, doslovnom smislu, i u saglasju književnosti i muzike koje predstavljaju važne sadržaje Kasparove svakodnevice i načina razumevanja sveta, dok se uporište potrage nalazi upravo u sudbinskoj igri „izgubljeno-nađeno”: „Sledećeg jutra pokupio je papire. Prethodne večeri izgubio je Euridiku.”

Nedovršenim rukopisom i Birgit najzad dobija priliku da saopšti najtraumatičnije iskustvo svog života, ono neopozivo i nepopravljivo, smenjajući sasvim sopstvenim zapisima glas pripovedača na kraju prvog dela knjige. Ovaj postupak umetanja teksta u tekst ostvaruje najneposredniju moguću vezu između Birgit i čitalaca kojima je njeno iskustvo neophodna potka za dalji razvoj priče. Čitaoci, stoga, zajedno sa Kasparom svedoče pokušaju iskupljenja i nizu objašnjenja u kojima, pored potrebe za istinom, tinja i naglašeno poetska samozagledanost junakinje. Otkrivajući sve o trudnoći i napuštanju ćerke, što se dešavalo paralelno sa začetkom veze sa Kasparom, na jednom delikatnijem i sugestivnijem planu Birgit sagledava okvire vlastite slobode, prelomljene kroz prizmu zadatih društvenih i rodničkih uloga, dok ujedno oslikava nade i uverenja omladine posleratnog perioda, ostajući u kontaktu s trajnim Šlinkovim socio-političkim interesovanjima:

Verovala sam u novo vreme koje stvara novu zemlju i novog čoveka, kao i u svoje pravo da budem novi čovek u novoj zemlji. Naprezala sam se kako bi novo vreme bilo dobro vreme. [...] Da sam shvatila da je privreda propala, da kultura guši maštu i kreativnost, da se politika pojavljuje kao tutor građana, da su odnosi pogrešni, zadaci naopaki, a naprezanja uzaludna, ne bih se, doduše, okrenula protiv novog vremena, ali bih se nadala da će baklja biti istrgnuta iz ruku starih drugova i predata u ruke novim. Verovala bih i dalje u cilj, mada bih tražila nov put.

Ispostaviće se da redovi Birgitine ispovesti predstavljaju zadate narativne rukavce, ostavljene junacima da ih dalje prate i razvijaju, sučeljavajući narativ o prošlosti sa sadašnjim trenutkom posredstvom potrage koja ima izvestan epistemološki karakter i na neki način obavezuje sve aktore priče (čak na jednom mestu, kada Birgit beleži koncept svog potonjeg romana, drugo poglavlje imenuje upravo kao *traganje*). Taj zadatak postavljen pred junake, prevashodno Kaspara, odgovara unutrašnjoj logici pripovedanja, tačnije načinu na koji se nešto odvija u samoj priči, dok počiva i na implisitnoj metatekstualnosti i tragovima autopoetičke svesti koja u samom činu pisanja vidi određenu metodološku korespondentnost sa traganjem – „[...] put koji vodi pisanju, pisanje kao traganje”.

Kasparov polazak na put, pored jasne želje da upozna ćerku pokojne supruge, podrazumeva i nameru da njena priča dobije epilog. Stoga drugi deo Šlinkove *Unuke* strukturno odgovara zamišljenom drugom delu Birgitingog romana. On je, još istaknutije nego prvi deo, konotativno bogat istorijskim referencama. Najzad, na putu do pronalaska Svenje i otkrivanja činjenice da i ona ima ćerku, mladu Zigrun, Kaspar razlaže sećanja na NDR (ta „velika bela mrlja, *terra incognita*”), dok načinu na koji adresira nacističku prošlost Nemačke parira bojazan od prisustva neonacizma u sadašnjosti i jačanja ekstremne desnice. Zajednica u kojoj zatiče Svenju i Zigrun u velikoj meri oživljava retoriku nacista i istočno-zapadni rivalitet, i oličena je u Bjernu, Zigruninom rigidnom ocu i nosiocu nasleđene simbolike poverenja u nadmoćnost čistog nemačkog roda. U spletu obredno-ritualnog i ruralnog, čvrsto patrijarhalno utvrđenog društva, Kaspar ispituje uslove mogućnosti da makar unuci ukaže na prostore slobode i polje istraživanja vlastitih htenja koja nisu uslovljena roditeljskim očekivanjima niti bilo kakvim normativnim pogledima na budućnost.

S ovog pojedinačnog plana, sudbine i pitanja kako u svojoj zemlji može da živi jedna mlada devojka, apostrofira se ideja slobode i demokratije uopšte u savremenom svetu, kroz iskušavanje njihovih granica. Svoje prisustvo u Zigruninom životu, i *vice versa*, Kaspar *kupuje*, čime pripovedanje dalje skreće u prikazivanje geneze njihovog odnosa i povezivanja, te njegovog suočavanja s naslagama nametnutih uverenja i stavova unutar kojih se Zigrun formirala. Kod tri generacije žena – bake, majke i unuke – Šlink u stilu vrhunskog pripovedača konstruiše paralelne narative koji zajedno nude više od osvrta na zločinačku prošlost i na pitanje žrtve i krivca, usredsređujući se na njihove pojedinačne sudbine i intimni doživljaj onog prošlog, kao i na načine suživota s nasleđenim. U tom kontekstu koji je, kako je rečeno, determinisan društveno-istorijskim faktorima, te žene suočavaju lično s kolektivnim političkim bićem u nastojanju da odgovore na pitanja koja su suštinski identitetska.

Drugi i treći, poslednji deo romana, satkani su od pravih metamorfoza upoznavanja dede i unuke, u kom oboje kompenzuju emotivne praznine i teže prirodnom povezivanju, dok ujedno savladavaju ambivalentnost tog iznenada otkrivenog porodičnog, premda ne krvnog, odnosa. Kaspar je svestan svih stega pod kojima se obrazovala i formirala Zigrunina slika sveta, te su svi kontakti s njom majstorski psihološki manevari, ali spontano, intuitivno izvedeni, u kojima on pokušava da nazre slabe tačke nje-

nog odgoja, pukotine kroz koje može prodrati i neka drugačija ideja – ne da bi uverenja njenih roditelja zamenio svojim, što bi bilo odveć banalno jer bi značilo istovetnost pristupu s kojim se bori, nego da bi ih zajedno s njom pretresao i lišio isključivosti. Njeni odgovori, praćeni mladalačkom ishitrenošću, zbunjenošću i buntovništvom, portretišu je na način autentične junakinje savremene svetske proze i još jednom potvrđuju Šlinkov pripovedački dar.

Od brojnih razočaranja do sticanja poverenja, između duhovitih i potresnih epizoda, samim narativom demonstriraju se zamke prilikom savladavanja i ličnih i kolektivnih trauma, jer se i pripovedanje o pojedinačnim iskustvima odvija na fonu nacionalne prošlosti. Usled iscrpljujućih amplituda u odnosu s unukom, Kaspar poseže za umetnošću kao medijatorom u njihovoj svakodnevnici. Na tom terenu zasnivaju se dijalози, tako zavodljivo napisani – na terenu koji nije neutralan, ali je univerzalan. Dok se ona snažno identifikuje s idejama ozloglašanih ličnosti nacističke istorije Nemačke, te i kroz književnost i muziku upija samo one sadržaje koji odgovaraju duhu u kom je odrasla, Kaspar je, savladavajući ljutnju i nagle reakcije, upućuje na drugačije izvore. Vrlo oprezno, on ne relativizuje njeno pravo da vlastiti identitet sagleda kroz oznake do kojih joj je stalo, ali je podstiče da u svoju optiku uvede pitanje o tome koliko u procesu samodefinisanja markira i ugrožava istinu onog Drugog. Pripovedanje je dominantno prožeto njihovim razgovorima, živim i uverljivim, kojima ne fali ništa od refleksivnosti osnovnog toka priče. Naprotiv, u njima se oni međusobno ogledaju i isključuju nužnost naknadne deskripcije ili komentara pripovedača:

„Evo, imaš knjigu o Rudolfu Hesu! Ali je puna laži. Sve ove knjige su pune laži. Hitler nije hteo rat, hteo je mir. A Nemci nisu ubijali Jevreje.”

Kaspar je seo na pod, nasuprot nje. „Te knjige su napisali istoričari koji su godinama to istraživali. Otkud znaš da lažu?”

„Potkupljeni su. Plaćaju im da tako pišu. Okupatori hoće da Nemačka bude na kolenima. Treba da se stidimo i da se povlačimo. Onda mogu da nas potčine i iskorišćavaju.”

„Ako pogledaš te knjige, videćeš da se oslanjaju na dokumente nemačke vlade, Nacističke partije i koncentracionih logora, kao i na izjave svedoka i ono što su pisali Hitler i ljudi oko njega. Misliš da je sve to laž?”

„Lažu o Aušvicu. Gasom ciklon B ne mogu da se ubijaju ljudi, bar ne toliki, i tako brzo kao što se priča o Aušvicu. To nije politika, kaže tata, to je hemija. A kad se laže o hemiji, o čemu je zapravo nemoguće lagati, laže se i o svemu ostalom.”

„Hoćeš li da pročitaš neku od tih knjiga? Ako hoćeš, ponesi je. Kod kuće imam i jednu o hemiji.” Zigrun je uzela Hesovu biografiju, u kojoj je htela da Kasparu pokaže šta je sve laž, a pošto je u platnenoj torbi sa logom knjižare bilo mesta za više knjiga, uzela je još jednu, neku knjigu za devojčice. To što je pogledala knjige za mlade pre nego što je potražila Rudolfa Hesa Kaspara je malčice umirilo.

U skladu sa prethodnim uvidom i poverenjem u sugestivnost Šlinkovog pripovedanja, i autorka ovog teksta će odoleti nagonu da istakne ključna mesta dijaloga.

Šlinkove narativne simultanosti, koje ne dozvoljavaju pažljivim čitaocima da ni na trenutak zanemare fundamentalnu važnost njihovog sadejstva, vode zaključku o otežanom uspostavljanju novih znanja, istina i odnosa kada je savremeni trenutak toliko bremenit traumatičnim doživljajem prošlosti. Autor se i svojim poslednjim romanom naporedo obraća i istoriji i aktuelnosti, raspravljajući kroz sve svoje junake s restriktivnošću ekstremnih stanovišta u kojima se koncept suočavanja sa stranim i drugačijim najčešće pokazuje kao strah u mnogim svojim oblicima. Time što nije skliznuo u puki didaktički ton i komično uprošćeno razlučivanje dobrog od lošeg, roman *Unuka* iznedrio je tinjajuću nadu, dirljivo ispričavanu i u svojoj završnici, koja je ujedno i svojevrsni etički gest, dok estetski, lepotom i prizvukom klasike u fabuli i pripovedanju, ostavlja trag nedvo-smislene odgovornosti prema priči.